

GENERALITATS I NOTÍCIES HISTÒRIQUES SOBRE LES NOCES DELS JUEUS TARRAGONINS EN ELS S. XIII-XV

LES CERIMÒNIES JUEVES I ELS COSTUMS JUEUS MEDIEVALS, EN TEMPS DE NOCES

Les noces, ja en temps bíblics, es manifestaven com a cerimònies públiques, i se celebraven davant d'un cert nombre de persones amigues de les famílies. A la cerimònia, seguia una gran festa, la qual es feia amb gran joia i cridòria. Però, hem de confessar que l'esdeveniment central era l'entrada de la núvia a casa del nuvi.

Hi eren presents tots els amics i se'ls rebia amb càntics melodiosos. Els esposats lluien les vestimentes més galanes que tenien. La núvia plena de joies, es mostrava als ulls del seguici amb un vel a la cara. De tots aquests costums, ens en parla la Bíblia ¹.

Prèviament, hi havia el prometatge. Ja sabem que aquest estat donava als jueus uns drets que, avui, només són reservats al matrimoni, però com a vertadera cerimònia que era, la llei jueva la defineix com un compromís o esponsalici dit *Kidušim*, per tracte matrimonial ².

Aquest compromís no es pot pas considerar, en termes hebraics, com un acte sacramental, perquè aquest concepte és del tot estrany a la tradició jueva.

La celebració sembla que no es podia portar a terme si no hi compareixia un mínim de deu persones i, naturalment, un celebrant, que normalment era el rabí, tot i que la seva presència a la cerimònia no

1. Vegeu: *Gènesi* 29:22, *Rut* 4:9, *Càntic dels Càntics* 3:11 i 4:1-3, *Isaïes* 61:10, *Jutges* 14:11, *I Macabeus* 9:39 i *Salms* 45:14-15.

2. «*Ariel*», Jerusalem 1977. (*Mišnàh Kidušim* I:1).

era forçosament obligada, ja que podia presidir-la qualsevol altra persona.

La cerimònia es podia fer al temple, a casa d'un dels esposats o bé a l'aire lliure.

Tot i amb això, els rabbins feien distinció entre els *Kidušhim*, en sentit d'esponsalici o compra, i la *Jupà*, que representava la cerimònia real, i que consistia en portar l'esposa a la llar del marit. La *Jupà*, amb el pas del temps, s'anà deixant de banda, i només restà la cerimònia més moderna, el *Kidušhim*.

Segons el *Kidušhim*, la núvia es podia comprar (desposar) mitjançant dues alternatives:

Per contracta breu o executòria, o bé simplement per cohabitació, la qual cosa tenia valor davant testimonis. Amb tot, el *Kidušhim* amb el pas del temps també deixà d'existir i d'emprar-se, perquè es considerava poc adient i poc decorós, i donà pas, així, a les contractes matrimonials, que oportunament esmentarem.

Amb tot, cal deixar clar que, pel que fa a l'elecció de la núvia o del nuvi, no hi havia llibertat ni opció per part dels qui s'havien d'esposar. La Bíblia no aporta gaires dades referents a aquest tema. Sembla ser que, de bon començament, els casaments se celebraven, això sí, de molt jovenets. Aquest costum de casar-se més aviat joves s'ha anat perllongant en el decurs de la història d'aquest poble. Les noies es casaven quan tenien 12 anys i 13 els nois. Ens consta, que els jueus d'aquestes comarques tarragonines ho feien una mica més grans, segons hem pogut comprovar.

A vegades, entre les confessions de deute dels dots, s'hi detalla bastant clarament la seva edat en el moment de formular el contracte matrimonial, edat que oscilla, en aquestes èpoques medievals, entre els 14 anys, tal vegada perquè es considerava que els catorze anys suposaven la majoria d'edat de la dona, i els 18 com a màxim per a l'home. Casar-los a una edat més avançada, segons com, representava una humiliació per a les famílies. Les propostes d'esponsalícis, amb tot, s'acostumaven a realitzar dos o tres anys abans.

Amb aquestes circumstàncies, i afegint-hi la presència dels interessos dels pares —a vegades—, no és estrany que en la majoria dels casos fossin els pares els qui decidissin, sense consultar els interessats.

També era un costum força estès, a l'Edat Mitjana, sobretot entre la gent jueva de posició, que els matrimonis fossin arranjats per terceres persones, les quals, a voltes, actuaven fins i tot amb plens poders atorgats pels pares davant de notari.

Aquests *matrimoniers jueus* o *Šhadkan* remunten les seves activitats a temps molt antics. L'existència dels matrimoniers, vigent encara avui, fins i tot s'ha portat a les pantalles del cinema.

Per citar-ne algun, esmentarem la intervenció d'un matrimonier jueu dit Aaron Coffen, jueu de Cardona, el qual arranjà el casori entre un jove jueu de Cardona i una jueva barcelonina, l'any 1321. El matrimonier cobrà una certa quantitat de diners per *tractis et laborastis in matrimonio*³.

Aquest tipus de celebració nupcial, comporta que, tant a l'època medieval com encara ara, hagin restat una sèrie de curiosos costums i de ritus pel que fa als casaments. Així, doncs, entre aquesta dilatada tradició jueva, assenyalarem la que adoptaren algunes comunitats jueves medievals, sobretot a Venècia.

Consistia a donar a la núvia l'anell que havia de lliurar durant la cerimònia d'esponsori. L'anell acostumava a ser de plata —rarament d'or—, i era decorat amb esmalts. A vegades hi portava incrustada una sinagoga o bé un petit palau en miniatura, on es gravava la inscripció *Mazal tov* (Bona sort!). També s'hi acostumava a gravar un verset: «...*veu de goig, i veu d'alegria, veu de l'espòs i veu de l'esposa...*» (Jr 7:34).

Aquest anell cal dir que era especial, i mai no reemplaçava l'anell de noces.

Pel que fa els anells que es donaven a les jueves en temps de noces, alguns documents medievals dels nostres arxius ens en parlen breument, però ja n'hi ha prou per deixar constància de la seva existència.

Per bé que fou una tradició molt arrelada entre els jueus de les comarques de Tarragona, és arran d'alguns protocols dels jueus de Santa Coloma de Queralt que la podem constatar. Ja a les darreries del segle XIII, es tenen notícies documentals d'aquests tipus d'anells de prometatge coneguts sota la forma hebraica de *Quiddocin*, i a vegades escrit *Quiundussim*, segons la manera que ho interpretava l'escrivà de torn, la qual cosa devia voler significar una reminiscència de l'antic contracte o compromís matrimonial.

En alguns documents del segle XIII, i que pertanyen als jueus de Santa Coloma de Queralt, s'hi troben mencionats aquests anells. Fan referència als moments en què algunes jueves, en temps de noces, manifesten davant de públic instrument no haver rebut encara el *Quid-*

3. David ROMANO, *Un casamentero judio (Cardona 1312)*, «Sefarad», XXXIX (1971), Fasc. 1, pàg. 103.

docin, cosa que allora volia dir que tampoc no havia estat lliurada al marit.

Mossèn Segura i Valls, ens ressalta en aquests casos una paraula, *quina*, que volem interpretar com un vestit que es posava la noia jueva quan se la considerava major d'edat ⁴.

Es fa referència a l'anell, en alguns capitols matrimonials de jueus de l'esmentada vila, sobretot en el segle xv. Un d'aquests documents, datat el 12 de gener del 1492 —gairebé a les portes de llur expulsió—, entre un jueu procedent de Lleida i una jueva de Santa Coloma. En un dels apartats dels capitols s'hi diu: «...*Item en altra carta lo dit Boniua Mandil (pare del nuvi) promete que fara fer sponsalles e donar lo anell appellat enabraych quiddocin e fer fer noces daci per a Quincogesima dels jueus primer vinent ab potestat de allargar eacursar...*». En un altre dels apartats dels capitols, novament s'esmenta: «... *En altra carta la dita Dolcina mare dela dita Bonadona conve epromet que dara encompliment en fer fer sposalles erebre lo anell appellat enabraych quiddocin e fer noces segons es largament damunt conuent...*» ⁵.

Un altre costum vinculat amb les núpcies dels jueus medievals, que residien per aquestes terres, era el de trencar un vas a l'hora de concloure la cerimònia. Era una tradició molt antiga. Es diu que el rabbi Rav Ashí (segle iv-v), es va alarmar tant durant el casament d'un fill seu, perquè els invitats s'exedien en alegria, que va agafar un vas de cristall molt valuós i el féu a trossets davant de la concurrència. Amb aquesta acció va aconseguir que l'alegria dels convidats tornés als camins normals i seriosos (*Brajot* 31a). Per tant, el fet que el nuvi trenqui el vas durant la cerimònia és una tradició, més que no pas cap altra cosa, com pot ser-ho el dejuni previ de la parella, com a recordança de la destrucció del temple.

Arran d'una de les descripcions clàssiques d'un casament jueu menciona en el *Llibre dels Costums* de Maharil (1360-1427), hom sap que era moda trencar el vas després de dir la benedicció: «...*la núvia pot ésser molt feliç...*», mostra palesa que aquesta tradició tenia plena vigència en època medieval, i fins i tot encara avui en té en algunes comunitats jueves del Nord d'Àfrica ⁶.

4. Mossén Joan SEGURA I VALLS, *Aplech de documents curiosos e inèdits fahents per la història de les costums de Catalunya*, Jocs Florals de Barcelona, 1885, pàgs. 249-250 i 255.

5. AHPT, Man. 4125 (Santa Coloma), 1490-1493, fol. 71 v.

6. «*Ariel*», XXIV, Jerusalem 1972, pàgs. 66-85.

Durant la cerimònia de les noces jueves, era costum que els nuvis anessin resguardats per un baldaquí o tàlem que encara guardava el nom de *Jupà*, que portaven els seus companys, els quals també els aguantaven el *Tallet* o mantó que es posen els jueus per a resar un cop acabada la celebració del seu *Bar Mitzvà*⁷. El mantenien ben tens damunt del seu cap, i tant el *Tallet* com la *Jupà*, podriem dir que assolien un sentit o un símbol, si es vol, de casa o de llar.

Destacarem que també s'han trobat notícies documentals d'aquest ordre dins la comunitat jueva de Santa Coloma de Queralt, perquè el 1410 en el testament d'*Astruga*, muller de Juceff de Beses, s'hi esmenta en un dels apartats testamentaris una deixa per un *Tallet*. Lega per a la seva confecció tres alnes i mitja de drap de lli, que ella mateixa havia comprat a la dita aljama de jueus⁸.

Es tractava com hem dit, d'un mantó llarg fabricat en lli amb el qual, durant certs moments del ritual religiós, els jueus es tapen el cap mentre llegeixen la *Tora*h o Llei. Es posa pel damunt de les espatlles i s'ajunta al pit, arriba més o menys a l'altura dels genolls. Es remata amb uns nusos o trenes a cada un dels seus dos extrems.

LES KETÛBÔT O ELS CONTRACTES MATRIMONIALS DELS JUEUS

En tot acte de casori entre els jueus, hi apareix forçosament el corresponent contracte matrimonial, conegut en hebreu, per *Ketubà*, mot que no és estrany entre mig del context llatí o català del document notarial que fassi referència a un dot i a un esponsalici jueu.

Reculant una mica, veurem que la llei jueva estableix que el marit ha de proporcionar a la seva muller la convenient manutenció, el vestit i el deïbit conjugal segons es desprèn de l'*Exode* 21:10. Així, doncs, arran d'aquesta celebració neix la *Ketubà* dins la prole jueva.

Com que és un contacte matrimonial, s'hi detallen les clàusules matrimonials que es componen del dot, de les robes i d'altres béns casolans. Entre els seus diferents apartats, hi figuren les aportacions

7. *Bar-Mitvà* o Fill del Manament. És la cerimònia que assenyala el tretzè aniversari d'un nen jueu. Des d'aquest moment adopta les responsabilitats religioses i, a la vegada, se'l té en compte quan la llei jueva disposa una majoria de fidels per a la celebració del culte.

8. Mossèn Joan SEGURA I VALLS, *Aplech de documents curiosos*, Ob. cit., pàgina 267.

que la núvia cedia a la societat conjugal, i l'escreix que el pare, o a vegades el nuvi, atorgava a la núvia com a premi a la seva virginitat.

Un document que hem trobat i que parla dels jueus de Valls, de l'any 1426, ens ho demostra. *Astruch Çasala*, fill de *Bonsenyor Çasala* jueu de Vallmoll, i *Drudona*, aquest any referit, ja conversos, prengueren, com és natural, altres noms no jueus. A part del dot que la jueva conversa rebè, s'hi afegiren 500 sous barcelonesos com a regal del seu pare, un jueu de Vilafranca, en concepte i premi a la seva virginitat⁹.

Igualment, al contracte, s'hi esmentaven les obligacions a què estava sotmès el marit: mantenir la seva companya i lliurar-li en cas d'arribar una separació, una quantitat per al seu sosteniment. Aquest apartat només restava nul si, en un moment donat de la vida, l'espòs volia tornar a la terra d'Israel, i, per contra, la seva muller s'oposava a acompanyar-lo.

Però, l'experiència ens ha ensenyat que també restava nul en el cas que la cònyuge es negués a seguir el seu marit quan aquest convenia d'afincar-se en un altre indret de la comarca.

Precisament ens serveix d'exemple el cas d'un jueu anomenat *Astruch Caravida*, el qual el 1294 s'estava a Vilafranca del Penedès, però decidí d'anar-se'n a viure a l'Arboç. La seva muller, *Aster*, per tot això féu una sèrie de peticions al rei perquè el cònyuge li passés la manutenció. L'autoritat competent va resoldre que si ella no tornava al domicili conjugal, res no podia reclamar¹⁰.

Amb tot, sembla que el fi primordial de la *Ketubà* era de caire purament social dins les comunitats, i tractava de protegir l'estatus de la dona jueva, quant al repudi, principalment; i també protegia la dona que enviudava, ja que els seus únics béns segurs eren, sens dubte, el dot i el llegat que havia rebut mitjançant el contracte, la qual cosa li serviria en cas de voler novament maridar-se.

La lectura de la *Ketubà* es feia en veu alta i en el moment de l'esponsalici.

Aquest tipus de contracta matrimonial o document s'acostumava a fer damunt de pergami i per escrit. Se n'han trobades que daten del segle II abans de Crist, escrits mig en hebreu i mig en arameu.

9. AHMV, *Liber Nupciarum* (Bartomeu Carbonell) 1436, sense foliar.

10. Jean RÉGNÉ, *History of The Jews in Aragon, Regesta and Documents 1213-1327*, «Hispania Judaica I», The Magnes Press, The Hebrew University, Jerusalem 1978, pàg. 472, document 2531. (ACA, Reg. 88, fol. 259.

Aquests contractes matrimonials o *Ketùbôt* han tingut un preuat valor històric. Existeixen troballes de vertaderes joies artístiques, dibuixades per artistes especialitzats. Als seus marges, a vegades, hi figuren filigranes i esbossos allegòrics al llinatge dels esposats.

Són interessants també pel seu valor ortogràfic, i esdevenen un mitjà importantíssim per a l'estudi de les comunitats jueves arreu del món.

Les *Ketùbôt* que han quedat a Espanya són comptadíssimes ¹¹. Naturalment en el moment de l'expulsió final, esdevinguda el 1492, els jueus peninsulars se les emportaren amb altres records de la seva llar.

Parlar molt exhaustivament dels dots que reberen les jueves de les comarques tarragonines, ara, tal vegada fóra abusiu. Els fons documentals, més esplèndids al respecte els hem vist en estudiar algunes famílies jueves afincades a l'Aleixar. Pel que fa als dots de les jueves de Valls també ja se n'ha dit alguna cosa en una altra edició ¹².

Els dots, dins les comunitats jueves d'aquestes comarques, foren meres donacions que podien oscil·lar entre els 2500 sous barcelonesos i els 4000.

N'han aparegut, de dots, ben crescuts. Recordem el que donà, el 1297, un jueu afincat a Narbona en casar la seva filla amb un jueu de Barcelona. Fou de 6000 sous barcelonesos, i, encara, els nuvis reberen de la part de Jaume II una carta de guiatge que els resultà caríssima ¹³.

I és que el fet del casori d'una filla, depenia enormement de la disponibilitat econòmica en què es trobava la família de la núvia, sobre la qual queia la donació del dot, sempre atorgat segons el costum jueu de la *Ketubà*. Per aquest motiu, com ja apuntàvem abans, en les dades d'esponsalícis que trobem mentre estem estudiant aquestes comunitats, aquesta paraula hebrea apareix molt sovint entremig del resum dels documents de confessions de rebuda o de deute plasmats en els protocols de Valls, Santa Coloma de Queralt i l'Aleixar, entre d'altres.

11. F. CANTERA I BURGOS, *La Ketubà de D. Davidovitch y las Ketùbôt españolas*, «Sefarad», XXXIII (1973), Fasc. 2, pàgs. 375-386. Recentment en fou trobada una a València. Cal comptar amb les procedents de: Tudela (1300); Milagro (1309), i Trijueque (Guadalajara) de cap a finals del segle XIV.

12. Gabriel SECALL I GÜELL, *Els jueus de Valls i la seva època*, «Estudis Vallencs», Valls 1980, Vol. IX, pàgs. 120-124.

13. Jean RÉGNÉ, *History of The Jews in Aragon, Regesta and Documents 1213-1327*, pàg. 499, document 2687. Es tracta del jueu de Narbona, Samuel Sacall, el qual casa la seva filla Dolça amb Astruch, fill de Cresques Vidal, jueus de Barcelona. (ACA, Reg. 196, fol. 151). Cf. Índex a les pàgines 678 i 700.

Hem observat com a través d'aquestes confessions de deute de dots en concepte d'esponsalícis s'hi apunten mots merament hebraics, la qual cosa representava un destorb per als qui ho escrivien, per això moltes vegades ens han arribat una mica alterats. En els documents tant sols es fa referència a la *Ketubà* —el document original restava en poder dels implicats—, i sembla ser que només a algunes de les seves parts.

Una paraula ben freqüent, és el *Ha Harayutz*, mot que trobem transcrit de les més diverses maneres. En hebreu actual vol dir *responsabilitat* o *obligació*, i, segons el dret hebreu, s'aplica a l'obligació que pesa sobre tots els béns del deutor, al moment d'acceptar un deute. Aplicat al dret matrimonial jueu, sembla ser que els jueus medievals de les terres catalanes, al moment de redactar la corresponent *Ketubà*, feien, a part, un document, dit *Šetar Aharayutz*, el qual obligava el retorn dels béns i del dot, si la muller es moria sense deixar descendència.

A la *Ketubà*, hem vist com s'hi fa constar el dot que el pare de la núvia lliura al nuvi, dot que el nuvi confessa haver rebut —moltes vegades a terminis—, i a més a més l'escreix que el nuvi lliurava a la núvia. Si el marit morit, la *Ketubà* era, doncs, el document que la vídua esgrimia perquè se li fes efectiu el dot que ella (en nom seu o en nom del seu pare) havia aportat, i del qual, en vida, el marit disposava lliurement.

Si qui es moria primer era la dona, el dot passava automàticament als fills; però si no n'hi havia, el marit havia de restituir íntegrament el dot.

L'*Ha Harayutz* es menciona molt sovint en els protocols dels jueus a les comarques tarragonines, sobretot a Valls i a l'Aleixar¹⁴.

En aquests tipus de confessions de deute referents a dots, algunes vegades s'hi detalla la data de pagament segons el còmput del calendari hebreu. S'hi troben mots hebreus com: *vahana* (et ego), o *ben baquecef* (infra argentum), *amárta* (dixit ipsi) i *la camida maret Amoretetes* (honorabilis domine Amoretetes). Molts d'aquest mots encara són vigents avui. Al recull de Mossèn Segura i Valls, pel que fa als jueus de Santa Coloma de Queralt, n'hi figuren d'altres com els de la carta de la *Ketubà* dita *Mataliot* o *Macaliot*, i el *Siyur*, o assegurança de la *Ketubà*.

14. AHAT, *Liber Judeorum*, 83 (l'Aleixar) 1330-1339, fol. 12 r.

Remetent-nos novament als capítols matrimonials del 1492, en un dels seus apartats redactats en català, hi trobem una referència a l'assegurança de la *Ketubà* i el *Siyur*, sota aquest context: «...*Item en altra carta promete lo dit Boniua Mandill que atemps de noces fara fer a Juceff son fill Carta de Assegurament de dot appellada quesubba vessiur a us e costum de Barchinona...*»¹⁵.

Fent referència novament al *Ha Harayutz*, el qual mot hem trobat traduït seguidament al llatí: «... *depositum sive comandam...in ebrayco vocatur arayuç...*», segons uns protocols de l'Aleixar, volia significar també l'escreix¹⁶.

Es referia sota aquesta denominació el valor de l'escreix com a debitori? Sabem documentalment que es compartia una caixa de dues claus de les quals l'una la guardava el pare de la núvia i l'altra el nuvi. En aquest cas el referit mot hebreu, encaxaria el significat d'escreix, com ens diu mossèn Segura i Valls¹⁷.

Sembla ser que aquest escreix acostumava a ser la tercera part del dot atorgat, i es guardava, com acabem de dir, en una caixeta, amb dues claus, que restava en mans del pare de la núvia.

Ni el pare ni el marit no podien cobrar el treball d'administrar-lo. Quan aquest fos doblat havien d'esmerçar-lo en finques, el producte o guany del qual seria per al marit i per a les despeses de la casa.

Del relat i de l'existència d'aquestes caixetes, en trobem també referència documental entre els documents dels jueus de Valls i de l'Aleixar. Pel que fa a aquesta darrera vila, caldrà citar l'esponsalici entre *Regino*, filla d'Isach de Monso i el seu marit Vidal Abip, on consta la propietat d'una caixa que tenia dos panys, seguint el costum dels dictàmens i dels capítols dels jueus catalans¹⁸.

També diversos documents dels jueus de Valls, ens avalen l'existència de l'esmentada caixa amb dues claus. Per exemple, quan el 1337 es casa *Anoch Adret* amb Na Gojo, jueus de Valls¹⁹. Era com hem pogut observar una quasi perfecta organització dins la cèl·lula familiar.

El varó jueu, doncs, devia un especial respecte a la seva esposa i

15. AHPT, Man. 4125 (Santa Coloma) 1490-1493, fol. 71 v. Mossèn Joan SEGURA I VALLS, *Aplech de documents curiosos*, Ob. cit., pàgs. 270, 248, 250, 255 (Fa referència a la *Ketubà*, i a més a més al *Mataloit* i *Siyur*).

16. AHAT, *Liber Judeorum*, 83 (l'Aleixar), 1330-1339, fol. 12 r.

17. Mossèn Joan SEGURA I VALLS, *Aplech de documents curiosos*, Ob. cit., pàgs. 250-252.

18. AHAT, *Liber Judeorum*, 83 (l'Aleixar) 1330-1339, fol. 11 r bis (Full solt).

19. AHAT, Man. 295 (Valls) 1337, fols. 25 v i 26 r.

l'havia de tractar de manera decorosa i honrada, a fi que pogués ser beneït amb riqueses, segons prescripció jueva (*Bava Metsia 59a*)²⁰.

Val a dir, que les famílies jueves vetllaven pel bon auguri i èxit dels nous casats, puix que els era a la vegada un deure religiós fer tot el possible perquè els nuvis gaudissin de complerta felicitat.

UNA INSTITUCIÓ BENÈFICA JUEVA: LES PONCELLES A MARIDAR

Malgrat una sèrie d'inequívocues idees que es tenen normalment sobre la riquesa innata dels jueus, existí també l'estament dels jueus pobres, econòmicament parlant. Alguns jueus s'afincaren i la sort els acompanyava, mentre d'altres es veien obligats a petites o grans immigracions per tal de cercar una millor fortuna. Certament, doncs, que existiren famílies jueves pobres.

Arran d'aquest estament dins la població jueva catalana, a l'època medieval, s'instituïren una sèrie d'organismes interns, de caràcter benèfic. Doncs, per al jueu era també un deure ineludible i religiós donar caritat als pobres (*Dt 15:7-8*)²¹. I com veurem més endavant, entre ells, existiren altres tipus de fundacions pies per a l'ajut dels jueus necessitats.

La que aquí s'escau de mencionar, és el benifet conegut per *Poncelles a maridar*; seguint la tradició, les comunitats jueves d'aquestes comarques eixugaven, per conducte d'aquesta obra de caràcter benèfic, les necessitats i la pobresa d'aquelles famílies jueves a les quals es presentava el cas de maridar la seva filla i no tenien recursos econòmics suficients per afrontar aquella situació social.

D'aquesta obra, la qual anava, doncs, destinada a les novelles núvies sense possibilitats de dot, que es trobaven en temps de núp-cies, en tenim constància, de manera documental, entre els jueus de Valls i els jueus de Santa Coloma, la qual cosa no vol pas dir que no hagués existit en altres viles prou importants com Tarragona i Montblanc, per exemple.

Pel que fa a Santa Coloma de Queralt, aquesta institució queda registrada en documents del segle xv²².

20. Iosef KARO, *Síntesis del Shulján Arúj, código de prácticas religiosas y rituales judíos*, Editorial S. Sigal, Buenos Aires 1968, pàg. 253.

21. Iosef KARO, *Síntesis del Shulján Arúj*, Ob. cit., pàg. 214.

22. Mossèn Joan SEGURA I VALLS, *Aplech de documents curiosos*, Ob. cit., pàgs. 267 i 268.

Molt concretament podem fer referència al testament fet el 19 de juny de 1404, per *Astruga*, jueva de Santa Coloma, muller de *Samuel Atzay Levi*, la qual deixa responsables els seus marmessors (dos jueus del lloc) de lliurar una sèrie de donacions en forma de diners. Una d'aquestes donacions anava destinada a les *Poncelles jueves a maridar* d'aquella vila²³.

L'altra notícia d'identiques característiques és a Valls. Cap a l'any 1337, una filàntropa jueva d'aquest lloc, *Regina*, vídua de *Boniua Cap*, féu una deixa testamentària de 500 sous barcelonesos destinats «...ad puellas iudeas maritandas...», de la vila de Valls²⁴.

ALGUNES CONSIDERACIONS SOBRE EL CAS DE DIVORCI D'UNA JUEVA MONTBLANQUINA I ALTRES DADES

Si bé el divorci, entre els jueus, era un acte acceptable des del punt de vista legal i fins i tot social, portava un estigma dins l'ordre moral, tanmateix. Vegem, si no, com la literatura papiencial lloa sobrerament la fidelitat marital²⁵.

De fet, en temps antics fou bastant informal i el seu procediment força senzill: la dona era treta de la casa de l'espòs. Ja més endavant s'observen certes formalitats, i el procés s'acabà amb l'elaboració d'unes lleis per al divorci²⁶. Amb el pas del temps, a la dona, també se li atorgà el dret de la possibilitat de separar-se, si li calia²⁷.

D'altra banda, un dels processos era escriure a l'esposa una carta de repudi i enviar-la-hi. D'aquesta manera, tan si era promesa com ja era esposa, retrobaven la seva llibertat segons la llei jueva²⁸.

Entre els documents consultats referents als jueus de les comarques tarragonines, hem trobat un d'aquests casos, precisament. De fet, tampoc no eren gaire freqüents, i tal vegada encara trobarem més pocs contractes matrimonials rescindits entre els cristians, ja que la butlla papal costava molts diners. Als jueus només els calia anar a cal notari.

L'any 1306, doncs, se'ns presenta un cas de separació matrimonial

23. AHPT, Man. 3931 (Santa Coloma) 1404, fol. 9 v.

24. AHMV, Man. 1337, fols. 22 v-23 r.

25. Vegeu *Proverbis* 5:15-19, i *Eclesiastès* 9:9.

26. Vegeu *Deuteronomi* 24:1-3, *Isaïes* 50:1 i *Jeremies* 3:8.

27. Vegeu *Marc* 10:12.

28. Vegeu *Deuteronomi* 24:1-3.

entre una família jueva resident a Montblanc. La filla de *Samuel Çatorra*, jueu de Montblanc, anomenada *Aster*, casada amb *Isach Caravida*, també jueu d'aquest lloc, juntament i de comú acord resolen portar a terme llur separació matrimonial, i es féu segons estava estipulat en la seva llei jueva.

El pare d'*Aster* ordena i constitueix la persona d'*Isach Çatorra*, parent seu resident a Valls, especial procurador seu, per a demanar, exigir, recuperar i rebre del dit *Isach*, gendre seu, tot el dot i esponsalici que en temps de noces atorgà a la seva filla *Aster* ²⁹.

El fet que aquesta qüestió es mencioni en els protocols del notari de Valls, no és cap misteri. És que simplement, *Aster*, jueva montblanquina, aquell dia era a Valls, on tenia el seu parent, i tal vegada hi era de manera ocasional, i tant sols per resoldre la qüestió. Pensem que els matrimonis, a l'Edat Mitjana, tant cristians com jueus, com ja apuntàvem, es feien molt sovint a través d'intermediaris ³⁰.

Per tant, sembla que tampoc no és cap incongruència que també es desfessin per intermediaris. En el cas, doncs, que el seu parent de Valls acceptés la procuració, i els testimonis del document fossin també jueus de Valls, no hi ha res d'anormal. Probablement, el seu parent de Valls, ja intervingué més d'una vegada al moment d'arranjar els seus esponsalicis.

En aquests tipus de documents, que cal remarcar que no sovintegen gaire, entre el seu redactat llatí o català, s'hi troben els mots hebreus *Guet* o *Guittim* (plural), no són cap altre cosa que les corresponents *actes de divorci* o *repudi* dels jueus.

El *Guet*, o *repudi*, el trobem reflectit tanmateix en uns altres pro-

29. AHAT, Man. 8-284 bis (Valls) 1306, fols. 16v-17r.

«...*Quod ego Aster filia Samuelis Çatorra judei habitatoris demonte albo que consuavi esse uxor Isçach Caravida judei habitatoris de monte albo separato et disolvo matrimonio quod esse consuevi inter me et ipsum (labella) repudii (...) vocatur "guet" (acta de divorci), inebrayco inter me et ipsum iuxtam consuetudinem observandam modie et usum judaicam et excerta sciencia facio constituo etordino vos Isçach Çatorra judeum avunculum meun certum at speciale procuratorem meun ab pretendum exigendum recuperandum recipiendum a dicto Isçach Caravida mercader seu a curatore seu curatoribus bonorum eiusdem aut aministratoribus seu adcentore seu decentoribus bonorum (...) dictem et sponsaliciun meun que et quod habeo et habere debeo super bonis dicti Isçach Caravida mercadel et totam ius mihi pertinen... eiusdem tam retionen dictus et sponsaliciun mei quam aliam rationem vel juram ita quod nos nomine meo et (...) huius procurationis positus dictum Isçach Caravida mercader seu detentorem seu (...) eiusdem in cura et ex curam et omnia quibi cumque iudicibus ordinaminis, delegatis vel sub delegatis (...) convenie et item imposi vel imposito bona dicta Isçach Caravida...» (el document continua).*

30. David ROMANO, *Un casamentero judío (Cardona 1312)*, «Sefarad», XXXI (1971), pàgs. 103-104.

tocols de Santa Coloma de Queralt. En els capítols matrimonials redactats en català, el 12 de gener del 1492, any de l'expulsió, als que hem fet referència més d'una vegada, i que corresponien a les espòs d'un jueu de Lleida anomenat *Juceff Mandil*, fill de Boniua Mandil, i *Bonadona*, filla del difunt *Juceff Samarell* i *Dolcina*, jueus de Santa Coloma.

Tant amb el cas de la jueva montblanquina, com en aquests capítols matrimonials que acabem de referir s'hi troba el mot hebreu *Guet*.

En un dels apartats dels capítols, segons instrument públic del notari de Santa Coloma, s'hi detalla: «... *Item e naltra carta Ffaym Mandil germa del dit Juceff Mandil promet es obligue que tota hora e quant dit Juceff Mandil moria sens pobils (sic) ço que deus no vulla quelage desliura segons dret de jueu que liage donar guet. Eaço sots pena de cinchuant lliures per lameytat ala part obedient e perlaltra a la cort a la qual...*»³¹.

El *Guet* o *repudi*, feia lliures els dos cònjuges segons la llei jueva tan antigament ja en vigor. L'espòs jueu tenia el dret a la separació en el moment en què descobria en la seva muller alguna tara (*Dt 24:1*), però aquest dret el perdia quan l'havia falsament acusada de tracte carnal prematrimonial (*Dt 22:13-19*) o l'havia forçada abans al desposori (*Dt 22:28*).

Arribat el cas de repudi, l'home atorgava el *libel* de repudi, amb el qual document la dona podia tornar a casa dels seus pares o simplement contraure novament matrimoni amb un altre, llevat del primer marit (*Dt 24:1-4*). Aquest procés representava per a ell una renúncia econòmica ja que no se li restituïa la part donada als pares de la núvia.

Aquest acte de divorci, existeix encara avui entre les comunitats jueves. I és absolutament de rigor, en aquelles comunitats assentades al Nord d'Àfrica, d'indicar els noms del pare del marit i el del pare de la muller que es divorcien, en el mateix *Guet*³².

31. AHPT, Man. 4125 (Santa Coloma) 1490-1493, fols. 71 r i 72 r.

32. Abraham I. LAREDO, *Les noms des Juifs du Maroc. Essai d'onomastique judéo-marocaine*, «C.S.I.C.», Madrid 1978, pàgs. 40-41. Forma de redactat de *Guet* en una de les comunitats jueves afincades al Nord d'Àfrica:

«...sans avoir subi aucune contrainte, te quitter, te libérer et te repudier, toi ma femme /.../ fille de /.../ par les presents je te libère, te quitte et te laisse à toi-même pour que tu aies la permission et la liberté d'action sur toi-même pour aller te marier avec n'importe quel homme que tu désires. Et aucun homme ne pourra entraver ton attitude en mon nom, dès aujourd'hui et à jamais. Te voici donc, permise pour tout homme et le présent sera pour toi de ma part, un acte de divorce, une lettre de renvoi et un document de liberté d'accord avec la loi de Moïse et d'Israël...». (Hi firmaren els testimonis).

El Talmud, revela el *libel de repudi*, sota la forma de: «...ets lliure per qualsevol home...» (*Guittim* 85b), així com també afavoreix la dona autoritzant-la de demanar el libel de repudi en el cas que el seu baró fos impotent (*Nedarim* 9:12); per negar-se a mantenir-la (*Ketüböt* 77a) o bé per mals tractes rebuts (*Ketüböt* 7:2-5).

Amb tot, hem trobat documents dels jueus de Santa Coloma de Queralt, sobretot pertanyents a després dels fets del 1391, és a dir, com a conseqüència de conversions de jueus, arran de les quals i de manera palesa hom observa vertaderes desfetes de matrimonis jueus d'aquell lloc, la qual cosa podriem fer extensiva a les altres comunitats més importants d'aquestes comarques.

Només per citar-ne alguns casos, esmentarem del mes de desembre del 1391 —el mes d'agost fou l'escabexina—, *Bonadona*, de conserva, Elionor de Queralt, la qual pel fet que el seu marit *Bonjuhà Davi Camiç*, jueu de Santa Coloma, no volgué batejar-se se separà. El marit li hagué de restituir certa quantitat de diners segons s'estipulà a la *Ketubà*. Elionor s'encarregà d'alimentar i de vestir la seva filla³³.

També s'atorgà, per circumstàncies de conversió, la separació matrimonial a una altra jueva de Santa Coloma, el desembre del 1391 dita, de conversa, Aldonça de Queralt, dona que fou de *Samuel Baruch*. En convertir-se ella i fer-se batejar, el seu marit li pagà certa quantitat de diners, com era costum³⁴. Trist balanç, aquest.

Repasant els documents de Règné referents als jueus catalans, entre els anys 1213-1327, se'ns presenten alguns casos de repudi per les següents causes: per voler, el marit, repudiar la muller, conformant-se a restituir el dot; per demanar-lo la muller i el marit no estar-hi conforme a separar-se; per abandonament maternal de la llar i l'espòs morir d'amor (Vilafranca del Penedès); per haver posat calumnies indegudes per part de no familiars, o per no donar fills, l'esposa³⁵.

De tota aquesta mena de casos que es presenten, la majoria de derrieres de segle XIII, l'autoritat del rei en té notícia i juntament amb els batlles actuen. Més cap el segle XIV, són principalment els rabbins de Barcelona, mitjançant enquesta entre aquells experts en llei matrimonial jueva i l'autoritat, els qui decideixen els casos presentats.

33. AHPT, Man. 4017 (Santa Coloma) 1391-1392, fol. 88 r.

34. AHPT, Man. 4017 (Santa Coloma) 1391-1392, fol. 60 v.

35. Jean RÉGNÉ, *History of The Jews in Aragon, Regesta and Documents 1213-1327*. Pel que fa a repudis i divorcis, vegeu els documents: 875, 881, 1017, 1498, 1678, 1824, 1892, 2042 i 2488.

BREUS DADES SOBRE L'ADULTERI

Pel que fa a l'adulteri direm que ja el 31 de març del 1229, des de la ciutat de Lleida, Jaume I notificà als seus funcionaris i als jueus dels comtats de Girona i de Besalú que, a instàncies de l'Església, prohibia cohabitar els cristians amb jueves³⁶.

També direm, pel que fa als adulteris, que el 1246 els Furs de València aplicaren una sèrie d'ordinacions prou taxatives quant als abusos d'experiències extramatrimonials, a les quals hem de confessar que els cristians hi estigueren una mica més exposats³⁷.

I és que el dret matrimonial jueu i el cristià no eren pas idèntics. Les jueves adúlteres —pocs casos en trobarem entre els que fa almenys a jueves catalanes—, eren en aquests casos lapidades. Naturalment, davant tal punició, valia la pena de pensar-s'ho una mica³⁸.

Tot i amb això, es donen d'altres casos de relacions entre jueus i cristianes³⁹.

Pel que fa als jueus comarcans només tenim notícies que des de la ciutat de Lleida el rei Jaume I, el març del 1274, procedia a la remissió acordada pel batlle de Montblanc, i que implicava *Vidal*, fill del difunt *Juceff de Besalú*, jueus, d'haver tingut tractes carnals amb una cristiana. El que no tenim prou clar és si aquest *Vidal*, residia a Montblanc, llavors⁴⁰.

També el setembre del 1310, Jaume II, fou informat que a *Açach Avenecara*, jueu resident a Tortosa, se l'inculpava de fornicació amb jueves, cristianes i sarraïnes, i que tenia tractes amb la seva parenta *Flor*, dona d'*Eçim*. La carta de remissió li costà 8000 sous barcelonesos⁴¹. Verament una quantitat considerable en aquell temps.

36. Jean RÉGNÉ, *History of The Jews in Aragon, Regesta and Documents 1213-1327*. Document 5.

37. J. AMADOR DE LOS RÍOS, *Historia social y política de los judios de España y Portugal*, Editorial Aguilar, Madrid 1973, pàgs. 227-228.

38. Vegeu *Deuteronomi* 22:23-24. L'adulteri també adopta formes molt rígides en el Nou Testament, vegeu *Mateu* 5:27.

39. Jean RÉGNÉ, *History of The Jews in Aragon, Regesta and Documents 1213-1327*. Adulteri i seducció (documents 2832, 2835, 2915, 3084), Prostitució (document 1053), Relacions sexuals entre jueus (document 3091), Relacions sexuals entre jueus i converses (document 2446), Relacions sexuals entre jueus i no jueus (documents 5, 189, 200, 206, 510, 515, 619, 646, 647, 1029, 1045, 1074, 1289, 1316, 1693, 2065, 2517, 2588, 2775, 2788, 2855, 2861, 2898, 2899, 2915, 2919, 2955).

40. Jean RÉGNÉ, *History of The Jews in Aragon, Regesta and Documents 1213-1327*. Document 619 (ACA, Reg. 20, fol. 226).

41. Jean RÉGNÉ, *History of The Jews in Aragon, Regesta and Documents 1213-1327*. Document 2915 (ACA, Reg. 207, fol. 154).

Malgrat el que hem dit, cal mirar el costat positiu i general de la història, i com sempre, aquest tipus de celebracions i cerimònies nupcials, en tot temps i en tot país, han tingut un aire festívol i alegre, i han esdevingut tan populars i naturals, que fins i tot han estat motiu d'inspiració i d'explosió dels poetes jueus catalans en temps medievals, els quals corpresos per la tendresa i l'encís que aquestes festes porten, han motivat que llurs cants es convertissin en els famosos *Piyyutim* o poesies hebraïques, aquesta vegada d'aire jovial i alegre, deixant-ne llur testimoni.

Darrerament s'han trobat, dos manuscrits hebreus dels jueus catalans amb la grafia hebraica i amb el context català, els quals fan referència a cants de noces dels jueus a Catalunya del segle xv, com a recordança dels esponsoris entre les comunitats jueves afincades per aquestes terres⁴².

Gabriel SECALL I GÜELL

42. Jaume RIERA I SANS, *Cants de noces dels jueus catalans*, Llibres del Mall, Curial, Barcelona 1974, pàgs. 1-63.